

ОБҐРУНТУВАННЯ КРИТЕРІЇВ І ПОКАЗНИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Вихід на якісно новий рівень виробництва продукції сільськогосподарських підприємств, що забезпечує їх конкурентоспроможність на внутрішньому та світовому ринках, потребує безперервного застосування нововведень у сфері технологій, розробки та впровадження інноваційних програм. Досвід розвинутих країн свідчить, що конкурентоздатність продукції сільськогосподарських підприємств є результатом реалізації наукових розробок щодо підвищення ефективності самого процесу виробництва. Критеріями ефективності при цьому є продуктивність праці, техніко-технологічна забезпеченість, енергомісткість.

Наприклад, у Сполучених штатах Америки [1] на рівні Міністерства сільськогосподарства систематично розробляються довгострокові цільові програми щодо сприяння інноваційному розвитку сільськогосподарського виробництва, які мають силу закону та фінансуються федеральним бюджетом. Такі програми спрямовані на підтримку доходів сільськогосподарських підприємств, гарантування продовольчої безпеки в країні, розвиток ринкової інфраструктури.

Пошук та впровадження інноваційних підходів до розвитку економіки України зумовив прийняття 8 вересня 2011 року нової редакції Закону України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, в якому визначено стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на 2011-2021 роки, які передбачають впровадження ресурсозберігаючих технологій, технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу, широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища, розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки і ін. [2].

Реалізація зазначених інноваційних підходів до розвитку сільськогосподарських підприємств, забезпечення конкурентоспроможності їх продукції потребує наукового обґрунтування критеріїв і показників конкурентоспроможності. Виходячи з того, що конкуренція у сучасних умовах передбачає змагання не лише у сфері ціноутворення, реалізації продукції та досягненні високого рівня рентабельності, а й у сфері вдосконалення умов та процесу виробництва, виникає потреба в оцінці конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі теорії ефективної конкуренції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорію ефективної конкуренції та її практичне застосування при визначенні рівня конкурентоспроможності підприємств вперше обґрунтував Й.А.Шумпетер, її досліджували А.Г.Загородній, Г.Л. Вознюк, Б.Я. Кузник, Н.А.Мазур, І.В. Тараненко і ін.

Обґрунтуванню критеріїв і показників конкурентоспроможності підприємств присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Э. Чемберліна, В.Г. Андрійчука, В.Д. Немцова, Л.Є. Довгань, Т.Ю. Пастухової, Л.Н.Чайникової та В.Н.Чайникова, Р.А. Фатхутдинова.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогоднішній день методика та методологія оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств не розкриває методичних аспектів застосування підходів, заснованих на теорії ефективної конкуренції, що свідчить про невідповідність її до сучасних умов господарювання.

Метою дослідження є обґрунтування критеріїв і показників конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі теорії ефективної конкуренції.

Основні результати дослідження. В умовах розвитку інновацій та їх впровадження у процес виробництва конкуренція, яка ґрунтується на новаторстві, формує нові відносини між виробниками, змінюючи структуру пропозиції. Така конкуренція виступає як якісно нове явище на ринку, що у сучасній науковій літературі отримало назву “ефективної конкуренції”.

У цьому контексті Загородній А.Г. та Вознюк Г.Л. трактують сутність поняття “ефективна конкуренція” як “...теорія, що передбачає створення такого економічного механізму, який був би оптимальним із погляду реалізації динамічних економічних функцій, пов’язаних насамперед з технічним прогресом” та зазначають, що “...ефективна конкуренція має на меті пошук оптимального господарського механізму” [3].

Один із найвидатніших соціологів і економістів ХІХ століття Йозеф Шумпетер у своїй роботі [4] визначає поняття ефективної конкуренції, як “...прагнення підприємців до вироблення продукції найвищої якості з найменшими витратами”. Він надає фундаментальне обґрунтування того факту, що ефективна конкуренція є змаганням підприємств за здатність до вироблення нових товарів, застосування новітніх технологій, пошуку альтернативних джерел задоволення потреб, формування нових типів організації тощо. У іншій праці [5, с. 417], він доводить про обмеженість поняття цінової конкуренції, яке набуло поширення у ХІХ столітті, підкреслюючи, що конкурентна боротьба в умовах досконалої конкуренції є неефективною, оскільки не гарантує інноваційного розвитку виробництва. Автор аргументовано доводить, що за умов досконалої конкуренції виробники лише мінімізують свої витрати, здійснюють оплату праці при її наближенні до граничної продуктивності, прагнуть отримати найбільші прибутки та найвищий рівень рентабельності. Головною передумовою ефективної конкуренції, на думку вченого, є монополізація виробництва, оскільки передбачає нагромадження капіталу для впровадження інноваційних програм: “Кожна успішна інновація є кроком до монополії, яка, у свою чергу, сприяє інновації”.

Зазначимо, що за сучасних умов такий метод конкурентної боротьби, заснований лише на зниженні ціни на продукцію, не завжди сприяє формуванню платоспроможного попиту. Крім того, метод зниження цін у вигляді демпінгу, сезонного розпродажу, системи надання знижок може бути застосований у формі одноразових заходів, оскільки у протилежному випадку це загрожує йому банкрутством.

Ідея поєднання монополії та конкуренції викладена у теорії монополістичної конкуренції Едварда Чемберліна [6, с. 256], відповідно до якої ринок монополістичної конкуренції визначається за факторами ціни, особливостей продукції, витрат на рекламу. Регулюванню цін у процесі конкуренції автор надає важливу, проте не вирішальну роль. На думку вченого головною передумовою успіху на ринку є внесення якісних змін у продукцію, технічне переозброєння виробництва, рівень обслуговування споживачів.

Такої ж думки дотримуються Чайникова Л.Н. і Чайников В.Н. [7], які на основі критичного аналізу тенденцій розвитку категорії “конкуренція” надають глибоке обґрунтування доцільності формування монополій як “...сталіх та ефективно функціонуючих господарських структур”. Водночас автори обґрунтовують необхідність обмеження монополізму шляхом державної підтримки малого та середнього бізнесу. Переходячи до визначення критеріїв конкурентоспроможності вони надають кількісну (обсяг виробництва) та якісну (ціна, безпека, імідж і ін.) характеристику продукції.

Тараненко І.В., [8] розвиваючи теорію ефективної конкуренції виходив із інноваційності конкуренції, використовуючи поняття “інноваційної конкуренції”. Складовими конкурентного процесу на його думку є неконфліктна форма конкурентних відносин, інтегративна модель конкурентної поведінки, наявність у суб’єктів конкурентних відносин спільних цілей.

Методичні аспекти аналізу конкурентоспроможності розглянуті у праці Пастухової Т.Ю. [9], в якій основним інструментом аналізу обрано співставлення показників стану підприємства з показниками підприємств-конкурентів та з середньогалузевими

показниками. Автор зазначає, що згідно теорії ефективної конкуренції, найбільш конкурентоспроможними вважаються ті підприємства, де найкращим чином організована робота всіх підрозділів та служб.

На основі теорії ефективної конкуренції Немцов В.Д. та Довгань Л.Є. [10] запропонували чотири групи показників ефективності для оцінки конкурентоспроможності підприємств: показники ефективності виробничої діяльності; фінансового стану; організації товаропросування; конкурентоспроможності продукції. На нашу думку, застосування саме такого підходу надає можливість найбільш реально оцінити рівень конкурентоспроможності підприємства. Проте для сільськогосподарських підприємств його практичне застосування потребує урахування особливостей видів їх діяльності та сезонної специфіки господарювання.

Використавши фундаментальні напрацювання теорії ефективної конкуренції, праці вітчизняних і зарубіжних вчених у напрямку її розвитку, для оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств нами визначено загальні її критерії (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

№ з/п.	Критерії	Показники	Алгоритм визначення	Рівень значення (бали)
1	Вид діяльності	1. рослинництво; 2. тваринництво; 3. інші види	Статут підприємства	1 за кожний вид діяльності
2	Форма власності	1. одноосібне володіння; 2. товариство	Статут підприємства	0 – у випадку одноосібного приватного володіння; 1 – товариство
3	Наявність власних переробних підприємств	1. вид підприємства; 2. кількість	Статут підприємства	1 за кожне вид підприємство
4	Технічний та технологічний рівень виробництва	1. види сільськогосподарської техніки; 2. посівні матеріали; 3. засоби захисту рослин (вітчизняні або від світових виробників); 4. автоматизація процесів виробництва; 5. інформаційне забезпечення.	Порівняння з іншими підприємствами галузі	2 – високий рівень; 1 – середній рівень 0 – низький рівень
5	Міжнародні зв'язки	Кількість іноземних підприємств (організацій) за рік	Кількість угод з іноземними партнерами	1 за кожне підприємство (організацію)
6	Укладання форвардних контрактів	Кількість за рік	Кількість угод	1 за кожен контракт
7	Високо кваліфікований персонал	1. кількість фахівців за спеціальностями; 2. співвідношення кількості кваліфікованого та некваліфікованого персоналу.	Наявність штатних працівників	1 – при співвідношенні на рівні одиниці; 0 при співвідношенні менше одиниці
8	Рівень стійкості до сезонних та кліматичних змін	1. високий; 2. середній; 3. низький.	Експертна оцінка або за досвідом минулих років	2 – високий; 1 – середній; 0 – низький

Бальна оцінка підприємства передбачає наступне ранжування: 8 і вище балів відповідає високому рівню конкурентоспроможності підприємства; 5-8 – середньому рівню; і нижче 5 балів – низькому рівню конкурентоспроможності.

За запропонованою нами схемою оцінено конкурентоспроможність ТОВ СП “Нібулон” [11], яке створено у 1991 році, успішно функціонуючи на всіх етапах розвитку нашої країни, незважаючи на зміни в економічній і політичній ситуації, чинному законодавстві та виявило здатність до стабільного розвитку. Розвинена мережа філій забезпечує роботу товариства у різних кліматичних зонах і сприяє його ефективній торгово-закупівельній діяльності. У розпорядженні ТОВ СП “Нібулон” є повний набір високопродуктивної сільгосптехніки, посівних матеріалів, засобів захисту рослин від провідних світових виробників, що гарантує забезпечення інтенсивної технології вирощування зернових та олійних культур і одержання стабільно високих врожаїв. Конкурентоспроможність на зерновому ринку забезпечується підприємством завдяки наявності власних переробних підприємств з виробництва кормів, перевантажувальних терміналів з зерносховищами, флоту, міцних комерційних зв’язків з іноземними партнерами (табл. 2).

Товариство дотримується принципу модернізації і наслідування основних тенденцій світового ринку, регулярно оновлює і забезпечує всі виробничі підрозділи сучасною високопродуктивною технікою. На сьогодні воно, орендуючи більше 80 тис. га орних земель, має 22 виробничі підрозділи розташовані в дев’яти областях України, що дозволяє знизити природні ризики, пов’язані з втратами врожаю внаслідок коливань погодних умов, а також забезпечити щорічне отримання високих врожаїв зернових та олійних культур.

Свідченням цього є те, що товариство виробляє 350-400 тис. т ячменю, продовольчої пшениці 1-3 класів, кукурудзи, ріпаку, соняшнику та іншої сільськогосподарської продукції, будучи одним з найбільших вітчизняних виробників і експортерів сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2

Загальні критерії конкурентоспроможності ТОВ СП “Нібулон”

№ з/п	Критерії	Показники	Рівень значення (бали)
1	Вид діяльності	1. Рослинництво; 2. матеріально-технічне оснащення с/г виробництва; 3. торгівля сільгосппродукцією 4. управління логістикою 5. система страхового захисту 6. зберігання та доведення продукції до товарної кондиції 7. зовнішньоекономічна діяльність; 8. тваринництво; 9. переробка продукції тваринництва; 10. судноплавна компанія	10
2	Форма власності	товариство з обмеженою відповідальністю, складається з 22 структурних підрозділів, центральний офіс розташований у м. Миколаєві	1
3	Наявність власних переробних підприємств	1. наявність переробних підприємств з виробництва кормів	2
4	Технічний та технологічний рівень виробництва	1. наявність елеваторних комплексів та перевантажувальних терміналів компанії; 2. сучасний земснаряд виробництва Фінляндії “Watermaster Classic IV”; 3. наявність власного флоту і ін.	2

Продовження таблиці 2

5	Міжнародні зв'язки	Співробітництво з Міжнародною Фінансовою Корпорацією (кредит); з всесвітньою організацією World Food Program (експорт); з "CAFCO Corporation", США; "SIMATEKA/S," Данія; "Cimbria Unigrain A.S.", Данія; "FOSS Analytical AB", Швеція; "Precia-Molen", Нідерланди; "Buhler GmbH", Німеччина; "Mathews Company", США; ВАР "Елеватормельмаш", Росія; "AQUAMEC", Фінляндія (імпорт обладнання).	8
6	Укладання форвардних контрактів	Є наявними	1
7	Високо-кваліфікований персонал	1. значна кількість фахівців за спеціальностями; 2. кількість кваліфікованого персоналу перевищує кількість некваліфікованого .	1
8	Рівень стійкості до сезонних та кліматичних змін	високий	2
9	Разом балів	Високий рівень конкурентоспроможності	27

З приведеної таблиці видно, що конкурентоспроможність ТОВ СП "Нібулон" оцінюється у 27 балів і визначається як висока. Оцінка конкурентоспроможності за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції передбачає застосування відповідних показників ефективності, на основі яких розраховується узагальнюючий показник – коефіцієнт конкурентоспроможності (табл.3).

Таблиця 3

Оцінка конкурентоспроможності за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції

Критерій конкурентоспроможності		
Ефективність процесу виробництва та реалізації продукції		
Показник	Економічний зміст	Алгоритм розрахунку
1. Рентабельність активів (P_A)	Характеризує ефективність використання активів(майна) підприємства	$P_A = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Вартість активів}}$
2. Рентабельність діяльності(P_D)	Характеризує ефективність господарської діяльності підприємства	$P_D = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{ЧД (виручка) від реалізації}}$, де ЧД – чистий дохід
3. Рентабельність продукції(P_{np})	Характеризує прибутковість господарської діяльності підприємства від основної діяльності	$P_{np} = \frac{\text{ЧД (виручка) від реалізації}}{\text{Витрати на ВЗ}}$ де ВЗ – виробництво і збут
4. Рентабельність власного капіталу($P_{в.к}$)	Характеризує ефективність вкладення коштів до даного підприємства	$P_{в.к} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал (ВК)}}$
5. Рентабельність залученого капіталу($P_{з.к}$)	Характеризує ефективність використання позикового капіталу	$P_{з.к} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Позиковий капітал (ПК)}}$
6. Рентабельність вкладень (інвестицій)(P_I)	Характеризує ефективність інвестування	$P_I = \frac{\text{ФР до оподаткування}}{\text{ВК + ДЗ}}$, де ДЗ– дебіторська заборгованість; ФР – фінансовий результат

7. Фондовіддача (Φ)	Характеризує ефективність використання основних засобів підприємства	$\Phi = \frac{ЧД \text{ (виручка) від реалізації}}{\text{Середньорічна вартість ОЗ}}$ де ОЗ – основні засоби
----------------------------	--	---

Продовження таблиці 3

8. Продуктивність праці (Π_n)	Характеризує ефективність використання трудових ресурсів	$\Pi_n = \frac{ЧД \text{ (виручка) від реалізації}}{\text{Середньоспискова ЧП}}$ де ЧП – чисельність працівників
9. Коефіцієнт конкурентоспроможності (K_1) за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції	характеризує конкурентоспроможність підприємства за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції	$K_1 = P_C \cdot x_1 + \Phi \cdot x_2 + \Pi_n \cdot x_3$ де P_C – середньоарифметичне значення показників рентабельності (1-6); x_1, x_2, x_3 – вагові коефіцієнти, які визначаються експертним шляхом. (відповідно складаючи: 0,40; 0,30; 0,30).

Для визначення коефіцієнта конкурентоспроможності за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції, нами досліджено стан господарської діяльності Приватного сільськогосподарського акціонерного товариства (ПСАТ) імені Шевченка, що на Черкащині [12]. Основними видами діяльності товариства є вирощування зернових та технічних культур, надання послуг у рослинництві та тваринництві. Допоміжною сферою діяльності є вигодовля свиней для виробництва м'яса. Звернемо увагу, що діяльність товариства піддається впливу сезонних змін, залежить від коливання цін на зерно, зростання цін на паливно-мастильні матеріали тощо. Рівень рентабельності діяльності підприємства у 2011 році визначено нами на рівні 0,24 (табл. 4), що означає, що на одну гривню чистого доходу (виручки) від реалізації припадає 0,24 грн чистого прибутку. Коефіцієнт рентабельності продукції на рівні 1,66 свідчить, що підприємство у 2011р працювало рентабельно. Підприємство ефективно використовує залучені кошти (коефіцієнт рентабельності залученого капіталу складає 17,09) та основні засоби (показник фондовіддачі більше за одиницю).

Таблиця 4

Оцінка конкурентоспроможності ПСАТ ім. Шевченка за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції

Критерій конкурентоспроможності				
Ефективність процесу виробництва та реалізації продукції				
Показник	Напрямок позитивних змін	Розрахункове значення		
		2011 рік	2010 рік	Відхилення
1. Рентабельність активів (P_A)	Зростання	0,15	0,18	-0,03
2. Рентабельність діяльності (P_D)	Зростання	0,24	0,39	-0,15
3. Рентабельність продукції (P_{np})	Зростання	1,66	1,54	0,11
4. Рентабельність власного капіталу ($P_{в.к}$)	Зростання	0,15	0,18	-0,03
5. Рентабельність залученого капіталу ($P_{з.к}$)	Зростання	17,09	25,77	-8,67
6. Рентабельність вкладень (інвестицій) (P_I)	Зростання	0,18	0,15	0,04
7. Фондовіддача (Φ)	Зростання	1,37	0,87	0,51
8. Продуктивність праці (Π_n), тис. грн.	Зростання	0,65	0,41	0,24
9. Коефіцієнт конкурентоспроможності (K_1) за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції	Зростання	7,17	15,13	-7,96

Примітка: Складено за даними [12]

У цілому, ефективність процесу виробництва і реалізації продукції у 2011 році порівняно з 2010 роком знизилася. Розрахункове значення коефіцієнта конкурентоспроможності у 2011 році на рівні 7,17 вказує на її погіршення у порівнянні з 2010 роком на 7,96 пункту. Причиною такого становища є зростання собівартості реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з 3226 тис. грн у 2010 році до 4772 тис. грн у 2011 році. Крім того, на 32,8% зросли адміністративні витрати, на 34% витрати на збут, на 76,6% інші операційні витрати, які складають найбільшу частку у структурі витрат.

У цьому контексті на підприємстві важливо розробити систему заходів щодо зниження собівартості, структурувати виробничі відносини у процесі споживання ресурсів підприємства, удосконалити функції управління витратами. Виходячи з того, що у складі собівартості сільськогосподарської продукції головну роль відіграють витрати, пов'язані з використанням сільськогосподарської техніки, земельних угідь, технологією виробництва продукції, використанням матеріальних і трудових ресурсів, на ПСАТ імені Шевченка існує потреба у технічному та технологічному переозброєнні процесу виробництва. Крім того, зростання інших операційних витрат є свідченням знецінення запасів, псування цінностей, що потребує особливої уваги щодо їх стану та збереження.

Оцінку конкурентоспроможності за критерієм фінансового стану підприємства доцільно проводити за показниками ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та ділової активності. Використовуючи матеріали річної звітності ПСАТ імені Шевченка [12] нами проведено аналіз цих показників, який засвідчив, що станом на 31.12.2011р. на кожен гривню поточних боргів припадало 30,10 грн власних грошових коштів підприємства. Коефіцієнт фінансової стійкості показав питому вагу власного капіталу у загальній сумі коштів, авансованих у господарську діяльність на рівні 0,99, що відповідає нормативному значенню. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами, розраховано як відношення величини чистого оборотного капіталу (6990 тис. грн) до величини оборотних активів підприємства (7068 тис. грн), що вказує на забезпеченість підприємства власними оборотними засобами на рівні 0,99 при нормативному не нижче 0,1. Коефіцієнт автономії сягає величини 0,99 при її мінімально допустимій 0,5, що свідчить про те, що підприємство є незалежним від зовнішніх кредиторів. Поточні зобов'язання підприємства складають лише 0,6% від підсумку балансу, а високу ділову активність підприємства характеризує коефіцієнт оборотності обігових коштів (1,15). Таким чином підприємство у 2011 році має задовільний фінансовий стан, високу ліквідність, платоспроможність та фінансову стійкість.

Формалізоване уявлення конкурентоспроможності підприємства за критерієм фінансового стану знаходить своє відображення у праці [9], хоча для розрахунку його числового значення, за нашими дослідженнями, найбільш адекватний результат забезпечують такі показники, як коефіцієнти автономії, забезпеченості власними оборотними засобами підприємства, абсолютної ліквідності та оборотності оборотних коштів підприємства.

Вагові коефіцієнти показників у цій методиці визначено нами з урахуванням сезонної специфіки сільськогосподарських підприємств. Так, найбільший вплив на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства має його здатність вчасно сплачувати боргові зобов'язання за рахунок наявних грошових коштів і їх еквівалентів. Тому коефіцієнт абсолютної ліквідності, який обчислюється як відношення грошових коштів, їх еквівалентів та поточних фінансових інвестицій до поточних зобов'язань, має при розрахунку найбільшу вагу (0,40). Коефіцієнти автономії та забезпеченості власними оборотними засобами характеризують фінансову стійкість підприємства. Перший – з погляду частки власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність, другий – з точки зору забезпеченості підприємства власними оборотними засобами, через що їх вагові коефіцієнти мають бути рівнозначні: 0,15 та 0,15. Для коефіцієнта оборотності обігових коштів, який відображає кількість оборотів обігових коштів за

період та суму чистого доходу (виручки), що припадає на одиницю обігових коштів, ваговий коефіцієнт складатиме 0,30.

Виходячи з вищенаведених результатів аналітичного процесу, формула для розрахунку конкурентоспроможності підприємства за критерієм фінансового стану (K_2) набуває наступного вигляду:

$$K_2 = 0,15 \cdot K_a + 0,15 K_n + 0,40 \cdot K_l + 0,30 \cdot K_{об} \quad (1)$$

де K_a – коефіцієнт автономії підприємства;

K_n – коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами;

K_l – коефіцієнт абсолютної ліквідності підприємства;

$K_{об}$ – коефіцієнт оборотності оборотних коштів;

0,15; 0,15; 0,40; 0,30 – вагові коефіцієнти показників.

Таким чином, конкурентоспроможність підприємства за критерієм фінансового стану у 2011 році є такою:

$$K_2 = 0,15 \cdot 0,99 + 0,15 \cdot 0,99 + 0,40 \cdot 30,10 + 0,30 \cdot 1,15 = 12,7.$$

У 2010 р. цей коефіцієнт складав 1,1:

$$K_2 = 0,15 \cdot 0,99 + 0,15 \cdot 0,98 + 0,40 \cdot 1,21 + 0,30 \cdot 1,0 = 1,1.$$

Таким чином, рівень конкурентоспроможності ПСАТ ім. Шевченка за критерієм фінансового стану у 2011 році є значно вищим у порівнянні з 2010 роком.

Не менш важливим критерієм конкурентоздатності продукції сільськогосподарських підприємств є її ціна на внутрішньому і світовому ринках та її якість. У вітчизняній практиці сільськогосподарської діяльності [13] розрізняють такі показники якості: біологічні (характеризують вміст у продукції макро- і мікроелементів, білка, вітамінів, цукру, крохмалю, жиру тощо); технологічні (наприклад, для насіння це сортова чистота, вологість, рівень засміченості); показники транспортабельності (ступінь придатності до перевезення); надійності (придатність продукції до збереження біологічних і ряду технологічних показників якості при її зберіганні і транспортуванні); екологічності та безпеки (вміст у продукції радіонуклідів, нітратів, нітритів, залишків пестицидів та інших небезпечних для життя людей елементів і речовин); економічні (ціна за одиницю продукції; прибуток на одиницю продукції; цінова конкурентоспроможність продукції; частка продукції, на яку одержано сертифікат якості; частка експортованої продукції в загальному обсязі її реалізації).

Оцінка рівня конкурентоспроможності за якісним критерієм являє собою складну багатоетапну процедуру, у зв'язку з чим може забезпечувати суперечливий зміст отриманих результатів. Він може бути обчислений з використанням методів експертного аналізу, порівняння якісних характеристик продукції підприємства у динаміці років та ін.

Вважаємо, що для оцінки конкурентоздатності продукції сільськогосподарських підприємств найбільш доцільним є проведення аналізу фінансових результатів від первісного визнання та реалізації сільськогосподарської продукції та додаткових біологічних активів. У якості об'єкта дослідження розглянемо результати господарювання ПСАТ імені Шевченка, про яке згадувалось вище. Первісна вартість довгострокових біологічних активів на балансі підприємства зменшилася у 2011 році з 52 тис. грн. на початок року до 31 тис. грн. на кінець року. Накопичена амортизація на початок року складала 20 тис. грн., на кінець – 14 тис. грн. Залишкова вартість відповідно зменшилася з 32 тис. грн. до 17 тис. грн. Це означає, що вартість довгострокових біологічних активів, якими на ПСАТ ім. Шевченка є основне стадо свиней, зменшилася (табл. 5).

Важливу роль у господарській діяльності підприємства відіграють додаткові біологічні активи, одержані в процесі біологічних перетворень. До них відносяться приплід свиней та саджанці рослин тощо. З таблиці 5 видно, що найвищий фінансовий результат (прибуток від реалізації) у сумі 2259 тис. грн. забезпечує підприємству реалізація зернових та зернобобових культур (пшениці та сої). Частка цієї продукції у загальному обсязі реалізації складає 67,37% тис. грн. Завдяки реалізації соняшника підприємство отримало 1449 тис. грн. (43,22% від загального обсягу реалізації).

Ріпак та інша продукція рослинництва не відіграють визначальної ролі в господарській діяльності і їх частка в обсязі реалізації є незначною. При цьому виробництво іншої продукції рослинництва (технічних культур) є витратною, оскільки собівартість реалізації значно перевищує обсяг виручки від неї.

Таблиця 5

Фінансові результати від первісного визнання та реалізації сільськогосподарської продукції та додаткових біологічних активів ПСАТ ім. Шевченка у 2011 році (тис. грн.)

Найменування показника	Вартість первісного визнання	Витрати, пов'язані з біологічними перетвореннями	Результат від первісного визнання		Виручка від реалізації	Собівартість реалізації	Фінансовий результат (прибуток +, збиток -) від реалізації		
			дохід	витрати			реалізації	первісного визнання та реалізації	
Продукція та додаткові біологічні активи рослинництва - усього	5668	(5628)	80	(40)	7586	(3937)	тис. грн.	%	3689
у тому числі:							3649	-	
зернові і зернобобові	3707	(3657)	50	(0)	5129	(2870)	2259	67,37	2309
з них: пшениця	1870	(1844)	26	(0)	2511	(1455)	1056	-	1082
соя	129	(129)	0	(0)	6	(3)	3	-	3
соняшник	1839	(1813)	26	(0)	2295	(846)	1449	43,22	1475
ріпак	101	(97)	4	(0)	150	(79)	71	2,12	75
інша продукція рослинництва	21	(61)	0	(40)	12	(142)	-130	-3,88	-170
Продукція та додаткові біологічні активи тваринництва - усього	380	(591)	0	(211)	464	(760)	-296	-	-507
приріст живої маси свиней	281	(456)	0	(175)	417	(726)	-309	-9,22	-484
додаткові біологічні активи тваринництва	99	(135)	0	(36)	47	(34)	13	0,39	-23
Сільськогосподарська продукція та додаткові	6048	(6219)	80	(251)	8050	(4697)	3353	100	3182

біологічні активи									
- разом									

Реалізація продукції та додаткових біологічних активів тваринництва є збитковою, фінансовий результат від їх реалізації складає мінус 296 тис. грн. З них, за рахунок приросту живої маси свиней –309 тис. грн. (–9,22%), додаткових біологічних активів тваринництва 13 тис. грн. (0,39%). Причиною такого становища є значні витрати, пов'язані з біологічними перетвореннями (приплід свиней) (591 тис. грн.) та висока собівартість реалізації продукції тваринництва (726 тис. грн.).

Це означає, що пшениця, соя та соняшник є конкурентоздатною продукцією для ПСАТ ім. Шевченка, а інша продукція рослинництва і тваринництва є не визначальною для підприємства.

Узагальнення проведеного аналітичного дослідження потребує здійснення комплексної оцінки конкурентоспроможності підприємства. З цією метою Фатхутдинов Р.А. [14] визначає чотири рівня конкурентоспроможності. Сутність першого рівня полягає в тому, що система управління підприємством є внутрішньо нейтральною і не передбачає створення конкурентних переваг, оскільки продукція підприємства відповідає вимогам ринку і певною мірою задовольняє потреби споживачів. Особливостями другого рівня конкурентоспроможності є той факт, що на підприємстві здійснюється низка заходів щодо досягнення технічних та технологічних стандартів, встановлених його основними конкурентами. Підприємства третього рівня конкурентоспроможності за вищевказаними стандартами випереджають своїх конкурентів на декілька років. І нарешті підприємства четвертого рівня конкурентоспроможності – це "...високо розвинуті формування світового класу, які можуть конкурувати по всьому світу в будь-якому аспекті виробництва або управління" [15].

Згідно цієї методики конкурентоспроможність ПСАТ ім. Шевченка за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції, фінансового стану та конкурентоздатності продукції відповідає першому рівню конкурентоспроможності.

Висновки. Для оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі теоретико-методологічних положень теорії ефективної конкуренції слід використовувати такі критерії:

1. наявність декількох видів діяльності з пріоритетом власного виробництва сільськогосподарської продукції;
2. форма власності, яка передбачає концентрацію капіталу;
3. наявність власних переробних підприємств;
4. технічний та технологічний рівень виробництва продукції;
5. наявність сталих зв'язків з іноземними інвесторами та експортної діяльності;
6. можливість укладання форвардних контрактів;
7. наявність висококваліфікованого персоналу;
8. рівень стійкості до сезонних та кліматичних змін.

Крім того, якісними критеріями конкурентоспроможності визначено ефективність процесу виробництва та реалізації продукції, характеристику фінансового стану підприємства, конкурентоздатність продукції.

Оцінка конкурентоспроможності за критерієм ефективності процесу виробництва та реалізації продукції передбачає застосування низки таких показників ефективності: рентабельності активів, діяльності, продукції, капіталу, інвестицій підприємства; фондів; продуктивності праці. Результатом такої оцінки є розрахунок запропонованого узагальнюючого показника – коефіцієнту конкурентоспроможності.

Практичне застосування методики оцінки конкурентоспроможності за критерієм фінансового стану на прикладі сільськогосподарських підприємств показало, що найбільш адекватний результат при оцінці надають такі показники: коефіцієнти автономії, забезпеченості власними оборотними засобами підприємства, абсолютної ліквідності та

оборотності оборотних коштів підприємства. Вагові коефіцієнти показників у цій методиці визначено нами з урахуванням сезонної специфіки сільськогосподарських підприємств.

Для оцінки конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств найбільш адекватний результат забезпечує методика аналізу фінансових результатів від первісного визнання та реалізації сільськогосподарської продукції та додаткових біологічних активів підприємств.

Узагальнюючим етапом оцінки конкурентоспроможності підприємства є здійснення на основі розробленої системи критеріїв і показників комплексної оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні теоретико-методологічних та методичних положень комплексної оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі аналізу існуючих напрацювань вітчизняних та зарубіжних вчених у даному напрямку та вивчення світового досвіду господарювання.

Анотація

Визначено систему критеріїв і показників конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі теорії ефективної конкуренції. Розроблено методику оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, яка на відміну від інших, дозволяє оцінити рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств з урахуванням особливостей їх господарювання та сезонної специфіки.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, теорія ефективної конкуренції, критерії конкурентоспроможності, показники конкурентоспроможності, оцінка конкурентоспроможності.

Аннотация

Определена система критериев и показателей конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий на основе теории эффективной конкуренции. Разработана методика оценки конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий, которая, в отличие от других, позволяет оценить уровень конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий с учётом особенностей их хозяйствования та сезонной спецификой.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, теория эффективной конкуренции, критерии конкурентоспособности, показатели конкурентоспособности, оценка конкурентоспособности.

Summary

The system of criteria and indicators of competitiveness of the agricultural enterprises on the basis of the theory of an effective competition is defined. The technique of an estimation of competitiveness of the agricultural enterprises which, in difference from others, allows to estimate level of competitiveness of the agricultural enterprises with the account of features of their managing that of seasonal specificity is developed.

Keywords: the agricultural enterprises, the theory of an effective competition, criteria of competitiveness, competitiveness indicators, competitiveness estimation.

Список використаних джерел:

1. Кузняк Б.Я. Світовий досвід підтримки сільського господарства і українські реалії / Б.Я. Кузняк // Економіка і регіон № 1 (24) –ПолтНТУ: 2010 – С. 135-140.
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI: Офіц. текст. [Електронний Ресурс] / Відомості Верховної Ради України. – 2012, № 19-20, ст.166. – Режим доступу:

- <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>– (Офіційний документ Верховної Ради України. Закон).
3. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
  4. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры : пер.с англ. / Й.А. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
  5. Шумпетер Й.А. Капитализм, социализм и демократия / Й.А. Шумпетер. – М., 1995. – Пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. – М.: Экономика, 1995. – 540 с. – (Экон. наследие).
  6. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции (Реориентация теористости) / Чемберлин Э.; [пер. с англ.] Редкол.: Ю.Я. Ольсевич и др. –М.: Экономика, 1996.-351с.
  7. Чайникова, Л.Н. Конкурентоспособность предприятия : учеб. пособие / Л.Н. Чайникова, В.Н. Чайников. – Тамбов : Изд-воТамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 192 с.
  8. Тараненко І.В. Формування інноваційної парадигми теорії конкуренції у сучасних умовах / І.В. Тараненко // Науковий вісник ЧДІЕУ № 1 (9), 2011. – С. 194-203.
  9. Пастухова Т.Ю. Метод розрахунку конкурентоспроможності підприємства, заснований на теорії ефективної конкуренції / Т.Ю. Пастухова. – Матеріали VII Міжнародної науково-практичної Інтернет – конференції “Альянс наук: вчений-вченому” (15-16 березня 2012 року). – Web-ресурс науково-практичних конференцій: http://www.confcontact.com / 2012_03_15/ek1_pastuhova.php
  10. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент/ В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. – К.: ТОВ“УВПК ЕксОб”, 2004. – 560с.
  11. Офіційний сайт Товариства з обмеженою відповідальністю“Нібулон” [Електронний Ресурс]. – Джерело доступу:<http://www.nibulon.com/r/about.php?id=1>
  12. Офіційний сайт державної установи “Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України”. [Електронний Ресурс]. – Джерело доступу: [http:// smida.gov.ua](http://smida.gov.ua).
  13. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
  14. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Издательско-книготорговый центр “Маркетинг”, 2002.– 892 с.